

Οι Άγιοι και η τιμή τους στην ιστορία της Εκκλησίας

/ Γνώμες

+ π. Αντωνίου Άλεβιζόπουλου

Τὸ θέμα αὐτὸ εἶναι πολὺ βασικό, γιατί ὅλες οἱ προτεσταντικὲς αἱρέσεις ἀσκοῦν σφοδρότατη κριτικὴ ἐναντίον τῆς Ἐκκλησίας μας, ὑποστηρίζοντας πὼς ἐμεῖς λατρεύουμε τοὺς ἁγίους καὶ προσβλέπουμε σ' αὐτοὺς γιὰ σωτηρία, ὅχι στὸν Σωτῆρα Χριστό!

Εἶναι λοιπὸν ποιμαντικὴ ἀνάγκη νὰ ἐξηγήσουμε μὲ ποιὰ ἔννοια ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία τιμᾷ τοὺς ἁγίους καὶ πὺ τελικὰ μεταβαίνει αὐτὴ ἡ τιμὴ. Νὰ τονίσουμε σὲ ποιὰ σχέση βρισκόμαστε ἐμεῖς μὲ τοὺς ἁγίους καὶ τί συνεπάγεται αὐτὴ ἡ σχέση. Πρέπει ἀκόμη νὰ ἀπαντήσουμε στὴν ἔνσταση τῶν προτεσταντῶν, ὅτι οἱ ἅγιοι δὲν εἶναι πανταχοῦ παρόντες καὶ συνεπῶς δὲν ἀκούουν τὶς προσευχὲς μας.

Νὰ ἐρμηνεύσουμε τὰ θαύματα ποὺ ἐπιτελοῦν οἱ ἅγιοι καὶ νὰ τὰ κατοχυρώσουμε ἀγιογραφικά, νὰ ἀναφερθοῦμε στὴν πρώτη Ἐκκλησία, γιὰ νὰ διαπιστώσουμε ἂν ὑπῆρχε σ' αὐτὴν ἡ τιμὴ τῶν ἁγίων καί, πρὸ παντός, νὰ καταστήσουμε φανερὴ τὴ

διάκριση μεταξύ τιμῆς καὶ λατρείας, λατρευτικῆς προσκύνησης καὶ προσκύνησης σὰν ἐκδήλωση τιμῆς καὶ ἀγάπης, ποὺ ἀποδίδεται ἀπὸ μέρους μας στοὺς ἁγίους.

Κατὰ τὴν πίστη τῆς Ἐκκλησίας μας οἱ ἅγιοι ἀντικατοπτρίζουν τὴ δόξα τοῦ Κυρίου (Β' Κόρ. γ' 18) καὶ ἀκτινοβολοῦν τὸ ἄκτιστο Φῶς τοῦ Θεοῦ (Ματθ. ε' 14. Ἰω. η' 12. Ἐφεσ. ε' 8. Κολ. α' 12. Ἀποκ. κβ' 5).

Ἡ δόξα τῶν ἁγίων καὶ τῶν ἀγγέλων δὲν εἶναι ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὴ δόξα τοῦ Χριστοῦ, γιατί εἶναι μέλη τοῦ σώματος Αὐτοῦ (Ἐφεσ. α' 23. δ' 16. ε' 23. Κολ. α' 18.24). Ὀνομάζονται ἀγαπητοί τοῦ Θεοῦ (Β' Παραλ./Χρόν. κ' 7. Ἠσ. μα' 8), Φίλοι τοῦ Θεοῦ (Ψαλμ. ρλη' 17, κατὰ τοὺς Ο'. Ἰω. ιε' 14. Ἰακ. β' 23), ἀδελφοὶ τοῦ Χριστοῦ (Ματθ. ιβ' 50). Εἶναι ναὸς καὶ κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ (Α' Κορ. γ' 16-17. στ' 19. Β' Κορ. στ' 16), τέκνα Θεοῦ (Ἰω. α' 12. Γαλ. γ' 26-27), κληρονόμοι καὶ συγκληρονόμοι τοῦ Χριστοῦ (Ρωμ. η' 17). Τὸ μνημόσυνο τῶν ἁγίων εἶναι αἰώνιο (Ψαλμ. ρια/ριβ' 1-9. Παροιμ. ι' 7. Ἐβρ. ια' 4-38).

Ὁ ἴδιος ὁ Θεός, μέσῳ τοῦ Ἁγίου Σώματος τοῦ Χριστοῦ, ἔρχεται σὲ προσωπικὴ κοινωνία μὲ τὸν ἄνθρωπο καὶ τοῦ μεταδίδει τὴν ἁγιότητα. Πρόκειται γιὰ τὴν ἁγιότητα τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ, ὅχι γιὰ τὴν ἁγιότητα τοῦ ἀνθρώπου, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν κοινωνία του μὲ τὸν Χριστὸ (Ἰω. ιδ' 23. Α' Κόρ. γ' 5-17. στ' 19. Β' Κορ. στ' 16. Ἐφεσ. β' 22). Ἔτσι ὁ Χριστὸς θριαμβεύει μέσῳ τῶν ἁγίων (Ἰω. κα' 19. Β' Κόρ. β' 14).

Στὴν Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννη, οἱ εἰκοσιτέσσερις πρεσβύτεροι, ποὺ ἐκπροσωποῦν τὴ θριαμβεύουσα Ἐκκλησία, ἔχουν «ἐπὶ τὰς κεφαλὰς τῶν στεφάνους χρυσοῦς» (Ἀποκ. δ' 4).

Τὸ ἀναρίθμητο πλῆθος τῶν ἁγίων, ποὺ «ἐπλυναν τὰς στολᾶς αὐτῶν καὶ ἐλεύκαναν αὐτάς ἐν τῷ αἵματι τοῦ ἁρνίου» (Ἀποκ. ζ' 14), εὐρίσκονται «ἐνώπιον τοῦ θρόνου καὶ ἐνώπιον τοῦ ἁρνίου» ὡς νικητὲς (Ἀποκ. ζ' 9-10), σ' αὐτοὺς δόθηκαν «θρόνοι», γιὰ νὰ βασιλεύσουν «ἐπὶ χίλια ἔτη», μέχρι τὴ δευτέρα παρουσία, ὁπότε τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ἡ Ἐκκλησία, θὰ παραδοθεῖ ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν κεφαλὴ Της στὸν Τριαδικὸ Θεό, γιὰ νὰ εἶναι πλέον «ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πάσιν» (Ἀποκ. κ' 4. Α' Κορ. ιε' 23-28)

Ὁ Χριστὸς εἶναι ὁ μόνος «Παράκλητος», ὁ μοναδικὸς «μεσίτης» καὶ «σωτῆρας» (Α' Ἰω. β' 1. Ἰω. ιδ' 6. 13-14. Α' Τίμ. β' 5. Πράξ. δ' 12), μόνο μὲ τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ πραγματοποιεῖται ἡ συμφιλίωση (Α' Πέτρ. α' 18-19). ὁ «ἄλλος Παράκλητος», τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιο, μὲ τὰ ἅγια μυστήρια ἐνεργοποιεῖ πρὸς χάρη μας τὶς δωρεὲς τοῦ Χριστοῦ: μὲ τὸ βάπτισμα μᾶς ἐντάσσει στὸ Σῶμα τοῦ Χριστοῦ (Γὰλ γ' 27. Πρβλ. Α' Κορ. ιβ' 3), μὲ τὴ Θεία Κοινωνία μᾶς τρέφει μὲ τὸν «ἄρτο τῆς Ζωῆς» (Ἰω. στ' 48-

53). Μὲ αὐτὴ τὴν ἀπόλυτη ἔννοια δὲν ὑπάρχει ἄλλος σωτῆρας, οὔτε δεῦτερος μεσίτης.

Καὶ ὅμως στὴν ἀγία Γραφὴ γίνεται λόγος γιὰ μεσιτεία ἀνθρώπων καὶ ἀγγέλων, μέσῳ προσευχῆς καὶ παράκλησης (Γέν. ιη' 23-33. κ' 3-18. λβ' 9-14. Ἰὼβ μβ' 8-10. Παροιμ. ιε' 8. Ζάχ. α' □ 12-13. Ἰερεμ. ζ' 16). Ἄνθρωποι ὀνομάζονται «πρεσβευτές» (Β' Κόρ. ε' 18-20. Ἐφεσ. στ' 20) καὶ «σωτῆρες», μὲ τὴν ἔννοια ὅμως πὼς ὁδηγοῦν στὸ μόνο Σωτῆρα, τὸν Χριστὸ (Α' Κόρ. θ' 22). Ὁ Θεὸς βεβαιώνει τὸν προφήτη πὼς ἂν βρεθεῖ ἀκόμη καὶ ἓνας ἅγιος ἄνθρωπος, γιὰ χάρη τοῦ θὰ σώσει ὁλόκληρη τὴν πόλη (Ἰερεμ. ε' 1. Ἰεζ. κβ' 30).

Ἀλλὰ μήπως ἡ «μεσιτεία» μὲ σχετικὴ ἔννοια ἀναφέρεται μόνο σὲ ζῶντες; Ὁχι, ὁ Θεὸς λέγει στὸν προφήτη Ἰερεμία: «Ἐὰν σταθοῦν ἐνώπιόν μου ὁ Μωϋσῆς καὶ ὁ Σαμουὴλ, ἡ ψυχὴ μου δὲν θὰ κλίνει πρὸς αὐτούς» (Ἰερ. ιε' ι), πράγμα ποὺ σημαίνει πὼς σὲ ἄλλες περιπτώσεις ὁ Θεὸς ἀνταποκρινόταν στὶς δεήσεις τῶν ἁγίων ἀνδρῶν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ. Στὴν Ἀποκάλυψη βλέπουμε τὴ θριαμβεύουσα Ἐκκλησία (τοὺς 24 πρεσβύτερους) νὰ κρατοῦν «Φιάλας γεμούσας θυμιαμάτων, αἱ εἰσιν αἱ προσευχαὶ τῶν ἁγίων», δηλαδή τῶν ἐπὶ γῆς ζώντων πιστῶν τὶς ὁποῖες ἐνώνουν μὲ τὶς δικές τους προσευχὲς (Ἀποκ. ε' 8).

Ἡ οὐράνια Ἐκκλησία δέχεται τὶς ἐπικλήσεις μας μάλιστα μεσιτεύει στὸν Κύριο νὰ σταματήσει τὸ μαρτύριο τῶν ἀδελφῶν τους στὴ γῆ (Ἀποκ. στ' 9-11), πράγμα ποὺ εἰσακούεται τελικὰ ἀπὸ τὸν Θεὸ (Ἀποκ. ζ' 9-11. η' 3-5. ια' 16-18. ιδ' 14-20. Πρβλ Δ/Β' Βασιλ. κ' 4-6. Β' Μακ. ιε' 12-16).

Ὅταν λοιπὸν ἐπικαλούμεθα τοὺς ἁγίους, οἱ ἐλπίδες μας δὲν εἶναι μάταιες οἱ ἅγιοι εἶναι συνδεδεμένοι μαζί μας μὲ τὸν σύνδεσμο τῆς ἀγάπης, ἡ ὁποία «οὐδέποτε ἐκπίπτει» (Α' Κόρ. ιγ' 8). Πιστεύουμε δηλαδή πὼς εἴμαστε πράγματι «συμπολῖται τῶν ἁγίων καὶ οἰκεῖοι τοῦ Θεοῦ» (Ἐφεσ. β' 19-20).

Εἶναι οἱ ἅγιοι «πανταχοῦ παρόντες» γιὰ νὰ εἰσακούσουν τὶς ἐπικλήσεις μας; Ὁχι, οἱ ἅγιοι, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ χάρη τοῦ Θεοῦ, δὲν εἶναι πανταχοῦ παρόντες, οὔτε πληροφοροῦνται μὲ τὴ δική τους δύναμη τί γίνεται μακριὰ ἀπὸ αὐτούς.

Ὅμως λουσμένοι στὴν ἄκτιστη θεία χάρη, μέσῳ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, σὰν μέλη τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, ποὺ εἶναι ἐνωμένο μὲ τὴν Θεότητα, μποροῦν νὰ ξεπεράσουν τοὺς ὅρους τῆς φύσης καὶ νὰ μετέχουν στὴ ζωὴ τῶν ἀδελφῶν τους ἐπὶ τῆς γῆς.

Ἄν οἱ ἄνθρωποι τοῦ Θεοῦ ποὺ ζοῦν στὴ γῆ μποροῦν νὰ ξεπεράσουν μὲ τὴ χάρη τοῦ Θεοῦ τοὺς ὅρους τῆς φύσης, πρέπει νὰ συμπεράνουμε πὼς αὐτὸ μπορεῖ νὰ γίνεῖ πολὺ περισσότερο ἀπὸ τὰ μέλη τῆς θριαμβεύουσας Ἐκκλησίας. Ἐνδεικτικὰ

ἀναφέρουμε μερικὰ παραδείγματα ἀπὸ τὴν ἁγία Γραφή.

Ἡ «καρδιά» τοῦ Ἑλισαίου ἦταν μετὰ τοῦ Γιεζὶ καὶ μποροῦσε νὰ γνωρίζει αὐτὸ ποὺ συνέβη μακριὰ (Δ/Β' Βασιλ. ε' 25-27). Ὁ Ἀβραὰμ «εἶδε» τὴν ἡμέρα τοῦ Κυρίου «καὶ ἐχάρη» (Ἰω. η' 56). Ὁ ἀπόστολος Πέτρος ἐγνώριζε τὴν πονηρία τοῦ Ἀνανία (Πράξ. ε' 3). Ὁ Θεὸς ἀποκαλύπτει τὰ θαυμαστὰ πράγματα «διὰ τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸ συμφέρον». Ὅλα τὰ ἐνεργεῖ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιο, χωρὶς νὰ δεσμεύεται ἀπὸ φυσικοὺς ὅρους, ποὺ ὁ Θεὸς ἔθεσε γιὰ ὀρισμένο σκοπὸ (Α' Κόρ. ιβ' 7-11, πρβλ. Β' Κόρ. ιβ' 2-4). Ὁ ἴδιος ὁ Κύριος μᾶς βεβαιώνει γιὰ τὴν κοινωνία ἀγάπης τῆς οὐράνιας Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία πληροφορεῖται τὰ γεγονότα τῆς ζωῆς μας καὶ χαίρει γιὰ τὴν ἐπιστροφή κάθε ἁμαρτωλοῦ (Λούκ. ιε' 7-10).

Ὁ Θεὸς θαυματοποιεῖ μέσῳ τῶν ἁγίων καὶ δικαίων (Γ/Α' Βασιλ. ιζ' 21-22. Δ/Β' Βασιλ. δ' 33-35. Πράξ. ε' 12-16. Ιβ' 11-12). Ὅχι μόνο μέσῳ ζώντων πάνῳ στὴ γῆ, ἀλλὰ καὶ μέσῳ κεκοιμημένων ἁγίων. Ἔτσι ὁ προφήτης Ἡσαΐας λαμβάνει ἐντολὴ νὰ διαβιβάσει «πρὸς τὸν Ἐζεκία τὸν ἠγούμενον τοῦ λαοῦ» πὼς θὰ σώσει τὴν πόλιν ἀπὸ τοὺς Ἀσσυρίους «διὰ Δαυὶδ τὸν δοῦλον μου», δηλαδὴ χάρι τοῦ Δαυὶδ, ποὺ ἤδη εἶχε ἀπέλθει ἀπὸ αὐτὴ τὴ ζωὴ (Δ/Β' Βασιλ. κ' 4-6).

Τὸ νὰ ἰσχυρισθεῖ κανεὶς πὼς ὁ δεσμὸς τῆς ἀγάπης μεταξὺ ἀγωνιζομένης καὶ θριαμβεύουσας Ἐκκλησίας μειώνει τὸ μεσιτικὸ ὑπόργημα τοῦ Παράκλητου, εἶναι ἀφέλεια γιατί οἱ ἅγιοι δὲν ἔχουν δύναμη ἀπὸ μόνοι τους νὰ θαυματουργοῦν καὶ νὰ ἐπεμβαίνουν στὴ ζωὴ μας, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν χάρι τοῦ Θεοῦ. «Τὸ πνεῦμα τοῦ Ἠλίας» ποὺ «ἀνεπαύθη ἐπὶ τὸν Ἑλισσαῖον» ἦταν ἡ χάρι τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ὅχι κάτι ἀνεξάρτητο ἀπὸ αὐτήν, γι' αὐτὸ καὶ «οἱ υἱοὶ τῶν προφητῶν» τὸν προσκυνοῦν μὲ ἐδαφία μετάνοια (Δ/Β' Βασιλ. β' 14-15). Τὸ ἴδιο παρατηροῦμε καὶ γιὰ τὴν ἀνάστασι τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου ποὺ ἐνταφιάστηκε στὸν τάφο τοῦ Ἑλισαίου (Δ/Β' Βασιλ. ιγ' 21). Δὲν εἶναι τὰ τίμια ὅστ' ἀπὸ μόνονα τους ἐκεῖνα ποὺ θαυματουργοῦν, ἀλλὰ ἡ θεϊκὴ χάρι ποὺ τὰ περιβάλλει καὶ χαριτώνει ὁλόκληρο τὸν ἄνθρωπο, ὅχι μόνο τὸ πνεῦμα του.

Ἡ τιμὴ καὶ ὁ σεβασμὸς στοὺς ἁγίους ἐκδηλώνεται στὴν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία καὶ μὲ τὴν προσκύνηση. Δὲν πρόκειται γιὰ λατρευτικὴ προσκύνηση, ἡ ὁποία ἀπαγορεύεται ρητὰ ἀπὸ τὴν ἁγία Γραφή (Ἔξοδ. κ' 4-5. Δευτερ. στ' 12-14. Ματθ. δ' 10), γιατί ποτὲ κανεὶς ὀρθόδοξος χριστιανὸς δὲν ἔχει συναίσθησι πὼς προσκυνεῖ ὁποιοδήποτε ὄν (ἄγγελος ἢ ἄνθρωπος) ὡς Θεό, μόνο τότε ἡ προσκύνησι θὰ ἦταν ἀπόλυτη, δηλαδὴ λατρεία.

Τοὺς ἁγίους προσκυνοῦμε χωρὶς νὰ παραγνωρίζουμε τὴ φύσιν τους, χωρὶς δηλαδὴ νὰ τοὺς ἐκλαμβάνουμε γιὰ θεούς, γιατί παραδεχόμεστε πὼς ἡ προσκύνησι δὲν εἶναι πάντοτε ἐκδήλωσι λατρείας. Ἄν αὐτὸν ποὺ προσκυνοῦμε δὲν τὸν δεχόμεστε

για Θεό, τότε με την προσκύνηση δεν τοῦ ἀποδίδουμε λατρεία, εἶναι ἐκδήλωση τιμῆς καὶ ἀγάπης. Μ' αὐτὴ τὴν τιμητικὴ ἔννοια ὁ Δαυὶδ προσκυνεῖ τὸν Ἰωνάθαν (Α' Βασιλ./Α' Σαμ. κ' 41) καὶ τὸν Σαοὺλ (Α' Βασιλ. /Α' Σαμ. κδ' 9), ὁ Νάθαν προσκυνεῖ τὸν Δαυὶδ (Γ/Α Βασιλ. α' 23), οἱ υἱοὶ τῶν προφητῶν τὸν Ἑλισαῖο (Δ/Β' Βασιλ. β' 15), ὁ Ναβουχοδονόσορ τὸν Δανιὴλ (Δᾶν. β' 46). Ἀκόμη καὶ στὴν Καινὴ Διαθήκη ὁ δεσμοφύλακας προσκυνεῖ τὸν Παῦλο καὶ τὸν Σίλα (Πράξ. ιστ' 29), ἐνῶ ὁ ἴδιος ὁ Κύριος ὑπόσχεται πὼς θὰ ἀναγκάσει τοὺς Ἰουδαίους νὰ προσκυνήσουν τὸν ἐπίσκοπο Φιλαδελφείας (Ἀποκ. γ' 9. Πρβ. Α' Βασιλ./Α' Σαμ. ε' 4).

Ὅσοι ἀπορρίπτουν τὴν τιμὴ καὶ τὴν προσκύνηση τῶν ἁγίων, ἐπικαλοῦνται περιπτώσεις ἀπὸ τὴν ἁγία Γραφὴ (Πράξ. ιδ' 11-15 καὶ Ἀποκ. ιθ' 10. κβ' 8-9).

Στὸ Πράξ. ιδ' 11-15 φαίνεται καθαρά, πὼς οἱ ἄνθρωποι ἐξέλαβαν τὸν Παῦλο καὶ τὸν Βαρνάβα ὡς θεοὺς γι' αὐτὸ καὶ οἱ ἀπόστολοι δίκαια ἀντέδρασαν. Τέτοια προσκύνηση δὲν τοὺς ἀνῆκε, γιατί ἦταν λατρευτική.

Στὴ δεύτερη περίπτωση ὁ Ἰωάννης, κατάπληκτος ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ ἀξιώθηκε νὰ δεῖ, κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῆς ὀπτασίας τοῦ ἴδιου τοῦ Κυρίου (Ἀποκ. α' 17-18), νόμισε πὼς ἦταν καὶ πάλι ὁ Κύριος γι' αὐτὸ καὶ σπεύδει νὰ τὸν προσκυνήσει. Ὁ ἄγγελος ὅμως τὸν ἐπαναφέρει στὴν ἀλήθεια τῶν γεγονότων: «σύνδουλός σου εἰμί», δὲν μοῦ ἀνήκει τέτοια προσκύνηση, ἀνήκει μόνο στὸν Θεό!

Ἄν παραδεχθοῦμε πὼς ὁ Ἰωάννης θέλησε νὰ προσκυνήσει τὸν ἄγγελο τιμητικά, εἶχε αὐτὸ τὸ δικαίωμα (Ἀριθ. κβ' 31. Ἰησ. Ναυὴ ε' 14), καὶ ἀσφαλῶς στὴν περίπτωση αὐτὴ ἡ προσκύνηση δὲν θὰ ἦτο λατρευτική. Τότε ἡ ἄρνηση τοῦ ἀγγέλου θὰ ἦταν ἔνδειξη ταπεινοφροσύνης. Διαφορετικὰ πῶς ὁ Ἰωάννης ἀποτολμᾷ νὰ προσκυνήσει τὸν ἄγγελο γιὰ δεύτερη φορὰ; (Ἀποκ. κβ' 8-9).

Αὐτὴ εἶναι ἡ ἐρμηνεία τῆς Γραφῆς, σύμφωνα μὲ τὴ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας (Α' Τιμ. γ' 15). Αὐτὸ μαρτυρεῖται ἤδη σὲ πρωτοχριστιανικὰ κείμενα. Οἱ πρῶτοι Χριστιανοὶ ὁμολογοῦσαν: «Δὲν θὰ δυνηθῶ μὲν οὔτε τὸν Χριστὸν νὰ ἐγκαταλείψωμεν ποτέ, τὸν παθόντα ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν σωζομένων εἰς ὁλόκληρον τὸν κόσμον, τὸν ἁμωμον ὑπὲρ τῶν ἁμαρτωλῶν, οὔτε κάποιον ἄλλον νὰ λατρεύσωμεν. Διότι τοῦτον μὲν προσκυνοῦμεν ὡς υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τοὺς δὲ μάρτυρας ἀγαπῶμεν ὡς μαθητὰς τοῦ Κυρίου, ἐπαξίως λόγῳ τῆς ἀνυπερβλήτου ἀφοσιώσεως εἰς τὸν βασιλέα καὶ διδάσκαλον τῶν». Αὐτὸ ἀναφέρεται στο μαρτύριο τοῦ ἁγίου Πολυκάρπου (156). Ἐκεῖ σημειώνεται ἀκόμη πῶς οἱ Χριστιανοὶ συνέλεξαν τὰ ὅσα τοῦ μάρτυρα, «τὰ τιμιώτερα ἀπὸ πολυτελεῖς λίθους, καὶ εὐγενέστερα ἀπὸ χρυσόν» καὶ τὰ ἐνταφίασαν σὲ κατάλληλο τόπο, ὥστε νὰ συναθροίζονται ἐκεῖ καὶ νὰ ἐορτάζουν «τὴν γενέθλιον ἡμέραν τοῦ μαρτυρίου του» (Μαρτ. Πολυκ. 17-18. Βλ. καὶ στὸ 3β 3θ).

Ὁ Ὀριγένης (253/4) ἀναφέρει πῶς «αἱ ψυχαὶ τῶν πεπελεκισμένων ἔνεκεν τῆς μαρτυρίας τοῦ Ἰησοῦ, μὴ μάτην τῷ ἐν οὐρανοῖς θυσιαστηρίῳ παρεδρεύουσai, διακονοῦσι τοῖς εὐχομένοις ἄφεσιν ἁμαρτημάτων» (Ὀριγ. Εἰς μάρτ. προτρ. 30. Πρβλ. Ἀποκ. κ' 4).

Ὁ Ἅγιος Βασίλειος (330-379) ἀναφέρεται στὶς πανηγύρεις ποὺ γίνονταν στὶς μνημεῖς τῶν ἁγίων (Ἐπιστ. 227, πρὸς τοὺς ἐπισκόπους τοῦ Πόντου. Ὅροι κατὰ πλάτος 8,40) καὶ στὴν ἐπὶ κλήση τῶν ἁγίων (Ὁμιλ. 4, εἰς ἁγ. Μάμαντα 1): «Αὐτὸς ποὺ θλίβεται καταφεύγει εἰς τοὺς σαράντα, αὐτὸς ποὺ εὐφραίνεται πρὸς αὐτοὺς σπεύδει. Ὁ ἕνας μὲν διὰ νὰ εὕρῃ λύσιν εἰς τὰς δυσκολίας, ὁ ἄλλος δὲ διὰ νὰ διαφυλάξῃ εἰς τὸν ἑαυτὸν τοῦ τὰ πιὸ καλὰ ἀγαθὰ... τὰ αἰτήματά σας ἅς γίνουν μαζὶ μὲ τοὺς μάρτυρας» (Μ. Βασ., Ὁμιλ. 5, εἰς τοὺς ἁγ. Τεσσαράκοντας .

Ἡ τιμὴ τῶν ἁγίων Τεσσαράκοντα, μᾶς πληροφορεῖ ὁ Μ. Βασίλειος, εἶχε διαδοθεῖ σὲ πολλὰς περιοχὰς καὶ οἱ ἅγιοι αὐτοὶ «κοσμοῦν πολλὰς πατρίδας» (Εἰς τοὺς ἁγ. Τεσσαράκοντας).

Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος (344-407) κάνει λόγο γιὰ «λιτανεῖες καὶ παρακλήσεις... εἰς τὸν Ναὸν ὅπου καὶ τὰ λείψανα τῶν ἀποστόλων», προκειμένου νὰ ἀποφευχθοῦν τὰ δεινὰ τῆς πόλης (Χρυσ., Πρὸς τοὺς καταλείψαντας τὴν Ἐκκλ.). Ἡ δύναμη τῶν ἁγίων μαρτύρων, ἀναφέρει ὁ Χρυσόστομος, «καθημερινῶς ζεῖ καὶ ἐνεργεῖ, ἐκδιώκει δαιμόνια, ἀπομακρύνει τὰς ἀσθενείας, ἐμψυχώνει πόλεις ὁλοκλήρους καὶ συναθροίζει ἐδῶ πλῆθος» (Περὶ ἀπολαύσεως τῆς τῶν μελλόντων 2). Ὑπογραμμίζει ἀκόμη πῶς Ἡ τιμὴ τῶν ἁγίων «θὰ μεταβιβασθεῖ ὅπωςδὴποτε πρὸς τὸν Δεσπότην» (Ὅτε πρεσβ. προεχ. 2. Πρβλ. Ματθ. ε' 16).

Τα ἴδια ἀναφέρει καὶ ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος (329-390): «Πρέπει νὰ πανηγυρίζουμε ὅλους τοὺς μάρτυρες...» (Λόγος κδ' 3-4, εἰς τὸν ἅγιο Κυπριανό), «τώρα οἱ μάρτυρες κάνουν νὰ ἀνοίξει ὁ οὐρανός...» (Λόγος μδ' 12, εἰς τὴν Νέαν Κυριακή). «Καὶ τώρα ἐκεῖνος εἶναι στὸν οὐρανὸν καὶ ἐκεῖ προσφέρει τὶς θυσίες του γιὰ ἐμᾶς» (Λόγος μγ' 80, εἰς Μ. Βασιλ.). «Παρακαλοῦμε νὰ μᾶς παρακολουθεῖς καλοδιάθετα ἀπὸ ὑψηλὰ καὶ τὸ λαὸ ποὺ εἶναι γύρω σου νὰ τὸν κατευθύνεις στὴν τελειότητα...» (Λόγος κα' 37, εἰς τὸν Μ. Ἀθαν.).

Ἔτσι ἡ Ζ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος διατυπώσε τὴν πίστη τῆς Ὁρθοδοξίας: (Τὸν μὲν (Χριστόν) ὡς Θεὸν καὶ Δεσπότην, τοὺς δὲ (ἁγίους) διὰ τὸν κοινὸν Δεσπότην, ὡς αὐτοῦ γνησίους θεράποντας τιμῶντες καὶ σέβοντες καὶ τὴν κατὰ σχέσιν προσκύνησιν ἀπονέμοντες (Συνοδικόν τῆς Ὁρθοδοξίας τῆς Ζ' Οἰκ. Συνόδου).

Αὕτῃ εἶναι ἡ ὀρθόδοξη διδασκαλία γιὰ τοὺς ἁγίους. Δὲν πιστεύουμε λοιπὸν πῶς οἱ ἅγιοι μποροῦν νὰ σώσουν τοὺς ἑαυτούς τους ἢ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. Ὅποια καὶ ἂν εἶναι τὰ ἔργα τῶν ἁγίων, δὲν ἐπαρκοῦν οὔτε καὶ γιὰ τὴ δική τους σωτηρία, γιατί δὲν ξεπερνοῦν τὴν ἐκτέλεση τοῦ καθήκοντος (Λουκ. ιζ' 10).